

Г.А. Ставицький

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК У ДОСЛІДЖЕННІ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Ставицький Г.А. Використання проективних методик у дослідженні етнічної самосвідомості особистості старшого юнацького віку. Стаття присвячена вивченню проблеми розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці, що в умовах глобалізації стає важливою загальносвітовою проблемою та актуалізується в Україні в контексті кризових суспільних явищ. Представлено аналіз застосування *проективних методик*, як ефективного методу дослідження певних аспектів етнічної самосвідомості особистості старшого юнацького віку. Проективна психодіагностика дає можливість визначити актуальність питання щодо наявності на певному етапі суспільного розвитку підсвідомих етнічно-національних настанов на міжкультурну взаємодію між різними народами (державами) та їх якісних особливостей у спрямованості особистості старшого юнацького віку.

Ключові слова: *життєві стратегії, інтелектуальний компонент, прогностичні здібності, рефлексивні здібності, вербальні здібності, старший юнацький вік.*

Ставицький Г.А. Использование проективных методик в исследовании этнического самосознания личности старшего юношеского возраста. Стаття посвящена изучению проблемы развития этнического самосознания в юношеском возрасте, что в условиях глобализации становится важной общемировой проблемой и актуализируется в Украине в контексте кризисных общественных явлений. Представлено анализ применения проективных методик, как эффективного метода исследования определенных аспектов этнического самосознания личности старшего юношеского возраста. Проективная психодиагностика позволяет определить актуальность вопроса о наличии на определенном этапе общественного развития подсознательных этническо-национальных установок на межкультурное взаимодействие между различными народами (государствами) и их качественных особенностей в направленности личности старшего юношеского возраста.

Ключевые слова: *проективные методики, этнос, народ, этническое самосознание, этническая установка, личность старшего юношеского возраста.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. У соціально-політичних науках, до яких відноситься і психологія використовують терміни «національна самосвідомість», «етнічна самосвідомість», що позначають усвідомлення особистості як частини певної групи, її особливостей і мети в суспільному світі. Кожна наука має власний підхід і ракурс аналізу цієї проблеми. Комплексність проблеми самосвідомості зумовлює необхідність консолідації різних наук, синтезу результатів багатоаспектного аналізу. Водночас кожне дослідження самосвідомості на теоретичному рівні потребує уточнення меж її розгляду. Наше дослідження стосується вивчення проблеми розвитку етнічної самосвідомості юнацького віку, що в умовах глобалізації стає важливою загальносвітовою проблемою та актуалізується в Україні в контексті кризових суспільних явищ, зокрема й пов'язаних з військовими діями.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Дослідження структурних характеристик та особливостей розвитку самосвідомості у психологічній науці в основному сконцентровані навколо двох груп питань. У роботах Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович,

Л.С. Виготського, З.С. Карпенко, І.С. Кона, О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, О.Г. Спіркіна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової, Є.В. Шорохової та ін. [1; 5; 99; 8; 12; 13; 14; 18; 19; 21; 22; 23] у загальнотеоретичному й методологічному аспектах проаналізовано питання становлення самосвідомості в контексті загальної проблеми розвитку особистості. Оpubліковано ряд філософсько-психологічних та психологічних праць (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, І.С. Булах, А.Г. Новохатько) [2; 6; 7; 17], у яких аналізували проблеми свідомості та самосвідомості, пов'язані з моральним вибором й особистісною відповідальністю. Дослідження О. О. Бодальова [4] із соціальної перцепції загострили інтерес до питання зв'язку пізнання інших людей і самопізнання. Заслужують на увагу роботи І.С.Кона, який синтезував філософські, загально- і соціально-психологічні, історико-культурні аспекти, теоретичні питання й аналіз експериментальних даних стосовно проблем розвитку самосвідомості людини, зокрема в юнацькому віці [13] та дослідження С.О. Ставицької [20], які розкривають проблематику етнічної та національної самосвідомості юнацтва, як складових духовної самосвідомості.

Психологічний аспект дослідження проблеми самосвідомості пов'язаний з філософським аспектом, передбачає розкриття специфіки самосвідомості як особливого процесу людської психіки, спрямованого на саморегулювання особистістю своїх дій у сфері поведінки і діяльності на основі самопізнання й емоційно-ціннісного ставлення до себе. У психології самосвідомість розуміють як психічне явище, усвідомлення людиною себе як суб'єкта діяльності, внаслідок чого уявлення людини про себе формують мислений образ Я. На відміну від самообізнаності самосвідомість може бути джерелом проблем: її часто асоціюють із сором'язливістю і збентеженістю, що може позначитися на самооцінці. У позитивному контексті самосвідомість може сприяти розвитку індивідуальності, оскільки вивчення її сприяє самопізнанню [9, с.62].

Психологічний «механізм» самосвідомості має інтеграційну природу. До кожного акту самосвідомості залучаються не тільки психічні процеси, а й система психологічних властивостей особистості, особливості її мотивації, набутий досвід на різних рівнях узагальнення, емоційний стан у певний момент тощо. У психічному житті особистості, в її структурі самосвідомість разом зі свідомістю є центральною складовою, необхідною умовою цілісності і спадкоємності формування внутрішнього світу особистості. Аналізуючи сутність поняття «етнічна самосвідомість», слід розкрити значення етносу як соціально-психологічної категорії. Етнічна група, етнос, народ – історично сформована на визначеній території стійка сукупність людей, що має єдину мову, загальні риси й стабільні особливості культури і психології [11, с.173].

На думку Л. Гумільова, етнос – це замкнута соціальна система, причому самодостатня для свого розвитку і відтворення. Вчений запропонував принцип компліментарності, відповідно до якого людина інтегрується в етнос тільки на основі почуття несвідомого, природної симпатії до інших людей, які у такий спосіб створюють етнос, бо протиставлення «свій» та «чужий» (ми – вони), дане членам суспільства у свідомості, виконує функцію індикатора для визначення етнічної приналежності спільноти [10].

Е. Берн також відзначав істотну роль у структурі самосвідомості свідомих і несвідомих образів, що лежать у континуумі між "Я-ідеальним" і "Я-реальним". Ідеал Его в його концепції формується на основі образів тих людей, ким індивід захоплюється й кого б хотів наслідувати [3, с.98].

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Разом з тим, на сьогодні системно не розкрита проблема застосування проєктивних методик у дослідженні етнічної самосвідомості у старшому юнацькому віці. Виходячи зі сказаного мета і завдання статті полягають у визначенні й розкритті особливостей та ефективності застосування проєктивних методик для дослідження різних аспектів етнічної самосвідомості особистості в юнацькому віці, зокрема спрямованості юнаків і дівчат на міжкультурну взаємодію з представниками різних народів.

Виклад методики і результатів досліджень. У віковій та педагогічній психології широко застосовуються *проєктивні методики*, істотною ознакою яких є використання невизначених стимулів, які досліджувані можуть розвивати, доповнювати, інтерпретувати. В роботі ми представляємо дослідження проведене зі студентами старшого юнацького віку (загальна вибірка склала 322 досліджуваних – студенти вищих навчальних закладів І-ІУ рівнів акредитації Миколаївської, Чернігівської, Тернопільської області та м. Києва) за двома методиками: проєктивна методика (варіант методу незакінчених речень) «Хто я?» (авт. М. Кун і Т. Макпартленд) та методикою «Модифікований семантичний диференціал оцінки результатів міжкультурної взаємодії».

Методика «Хто я?» (авт. М. Кун і Т. Макпартленд) розроблена для вивчення установок на самого себе й часто використовується у складі батареї методик, спрямованих на вивчення етнічної ідентичності особистості. Існують різні версії методики. Класичний варіант, де тест являє собою процедуру роботи з учасником, якому пропонується 20 разів відповісти в письмовій формі на питання «Хто я?». На виконання тесту дається 12 хв. Обробка відповідей за методикою «Хто я?» включає в себе кількісний та якісний аналіз отриманих даних. У своєму дослідженні ми використали подвійний варіант методики. Інструкція була такою: 1 – дайте 20 варіантів відповідей на питання «Хто Я?», за умови, що ви даєте відповідь самому (самій) собі; 2 – дайте 20 варіантів відповідей на питання «Хто Я?», за умови, що ви даєте відповідь комусь іншому.

Поєднання об'єктивних і суб'єктивних шкал (індивідуальний локалізований бал) вказує на визначені соціальні ролі. Виявляється також соціальна та особистісна самоідентичність і багатство відтінків самоопису.

Процедура опрацювання включала контент-аналіз за рядом категорій, що вказували на певну ідентичність досліджуваних: за соціальними групами (стать, вік – від 18 до 22 років, етнічність (національність); релігія та ін.); за світоглядними переконаннями (філософським, релігійним, політичним і моральними висловлюваннями); за інтересами і захопленнями; за бажаннями, прагненнями і цілями; за самооцінкою.

У процесі опрацювання кількісних даних та їх інтерпретації були виділені рольові категорії з якими себе співвідносили досліджувані. Курсивом виділені ті відповіді досліджуваних, які вони давали на питання «Хто Я» для інших.

Перша група – це категорії, що складають зміст соціальної ідентичності досліджуваних:

1. Сімейні ролі (Я – донька; син; частина своєї родини; багато часу проводжу з дітьми; люблю своїх батьків; *сестра; люблю своїх рідних; любляча дочка; улюблена дочка; улюблена сестра; помічниця*; та ін.);

2. Особистісні ролі (подруга; хороший товариш; чоловік; жінка; дівчина; хороша дівчина; закохана; помічник; особистість; стараюся бути самодостатньою особистістю;

стараюся дати собі звіт, що роблю і для чого; проявляю сильну внутрішню активність; вільна людина; правильний; авторитарна; *надіюся, що перспективна особистість; маю своєрідний досвід у вирішенні життєвих негараздів; стійка і сильна людина; значну увагу приділяю саморозвитку; людина; індивідуальність; індивід; особистість; симпатична дівчина; самка; майбутня дружина; майбутня мати; екстремалка; винахідниця; творець свого життя; трудоголік; ледар; один хлопець у групі);*

3. Професійні ролі (Я – студент; майбутній психолог; учитель, *староста групи; студентка; психолог;*).

4. Етнічно-національні ролі (*українка; патріот; патріотка;*) регіональні (киянка) та релігійні (*християнка;*);

5. Інші соціальні ролі, які переважно стосувалися сфери **міжособистісного спілкування** (багато працюю над собою; прив'язуюсь до людей; не люблю сварки; не завжди можу постояти за себе; потребую багато уваги; отримую менше уваги, ніж потребую; перебірлива у дружніх стосунках; люблю самотність; не люблю самотність; не ламаюся після життєвих негараздів, але деформуюсь; мабуть сильніша, ніж думаю; можу підтримати будь-яку розмову; дуже дисциплінована, інколи, це мені заважає; несе відповідальність тільки за себе; роблю як мені хочеться; *чийсь сенс життя; чиясь радість; чийсь смуток; для когось приклад; самотня; та, кому інколи заздять; буваю зла і агресивна; не сприймаю агресію і злість; складна для розуміння; у спілкуванні хочу бачити виключно цікавих людей; у своїй групі намагаюся триматися збоку боюся зради як своєї, так і інших; сприймаю життя так, як мені це вигідно; прив'язуюсь до людей; людина в якій часто змінюється настрої), **дозвілля** (Я – людина мистецтва; *хотіла б творити мистецтво та не маю особливих талантів; пишу казки; кіноман;* люблю море, пляж, засмагати, відпочивати на природі; естет; люблю поспати; вчу англійську; мрію подорожувати; люблю різні ігри; люблю фільми; мрію про щасливе майбутнє; *люблю малювати; художниця; не п'ю; п'ю у свята; інколи курю траву; хочу kota; хочу собаку*) та **господарювання** (Я – *умію смачно готувати; не люблю готувати; погано готую; займаюся спортом; люблю хлопців; люблю цілуватися; люблю поїсти*).*

Друга група – це категорії, які розглядаються нами як складові особистісної ідентичності:

1. Фемінні характеристики – особистісні риси, традиційно приписувані образу жінки (я – турботлива, сором'язлива; чутлива, емоційна; боюся зради; залежна, любвеобільна; ніжна; мрійливий; симпатична; нетерпелива; задумлива; мрійлива; *тонкосльоза; ранима; гаряча; охайна; балаболка; гарно виглядаю; маю фігуру; мила; уживчива; любляча; жіночна;*);

2. Маскулінні характеристики – особистісні риси, стереотипно пов'язані з образом чоловіка (я – сильний; сміливий; відважна; рішуча; схильна до ризику; горда; цілеспрямований; самостійний; незалежний; агресивний; однолюб; бабник; грубий; ревнива; власниця; подобаюсь дівчатам);

3. Нейтральні характеристики, особистісні риси (Я – веселий; красивий; симпатичний; симпатична; добрий; вірний; акуратна; прикольна; маю почуття гумору; повільна; енергійна; темпераментна; працюю, *лінива; пригнічена тим, що стала більш лінивою; дивна; настирна; справжня; самовпевнена; хитра; секретна; з характером, клоун; знаю чого хочу;*) та міжособистісні характеристики (Я – частина цього світу; одна така у світі; одна з небагатьох; *частина суспільства; піщинка у*

великому світі; не люблю, коли хтось лізе у душу; не йду за натовпом), що не включаються в стереотипні характеристики маскулітності-фемінності.

Окремо з'ясовується, чи була присутня в самописах характеристика, що позначає стать (я - чоловік / жінка, юнак / дівчина), та визначається порядок її згадування (перші три місця свідчать про значущість цієї характеристики в структурі Я-концепції особистості, останні місця чи їх відсутність про незначущість). У першому випадку можна говорити про статево-типизований, а у другому статево нетипизований аспект «Я-концепції».

Серед висловлювань були визначні як позитивні, так і негативні характеристики за **самооцінкою**:

- *позитивні характеристики (65%)* – спортивний; здібна; розумний; ерудована; начитана; оптимістка; мислячий; культурна; відповідальна; дружелюбна; чесна; цілеспрямована; вихована; надійна, лідер; працьовита, добра; щира; пунктуальна; розважлива; *турбуюся про інших; світла людина; чуйна; ввічлива; любляча, справедлива; дисциплінована; відважна; смілива; люблю допомагати іншим; охайна; бадьора; турбуюся про інших;*
- *негативні характеристики (35%)* – дурна; дурник; легковажна; егоїстична; грубий; скандальна; вискочка, різка; безвідповідальна; стервозна; стерво; істеричка; параноїк; хамка; *неповна розуму; скандальна; злопам'ятна; агресивна; нахабна; буваю зла; нервова; безсердечна; жорстка; з поганими звичками; жорстка у спілкуванні; без гальм; часто на все жаліюся; дивна; постійно на чомусь зациклена;*

Враховуючи кількісне співвідношення позитивних і негативних самооцінок, можна визначити емоційно-оцінну складову Я-концепції досліджуваних. В даному випадку ми бачимо, що у значної частини студентів (35%) переважають негативні установки стосовно своїх особистісних характеристик. Це не сприяє особистісному розвитку і може спричинити внутрішньо особистісний конфлікт, наслідки якого будуть виявлятися й у міжособистісних стосунках. Відповідно – це вимагає проведення корекційної роботи з формування позитивної «Я-концепції особистості, що сприятиме її успішній як професійній, так і особистісній самореалізації. Якщо негативні самописи стосуються статевої характеристики, то можна припустити наявність у особистості внутрішньо особистісних конфліктів гендерного типу. Однак результати дослідження вказують на практичну відсутність таких конфліктів. Хоча окремі самописи щодо цього вимагають уваги до певних висловлювань (Я – бабник, занадто влюблива, стервозна) й індивідуальної консультативно-корекційної роботи щодо цього.

Якісна інтерпретація отриманих результатів показує, що відповіді досліджуваних «для себе» і «для інших» дещо різняться щодо їх презентації.

Ієрархія ролей в якісному плані "Хто Я для себе" вибудована так (в порядку зменшення значущості): *професійні ролі* – студент; *сімейні ролі* – син, донька; *міжособистісні ролі* – хороший товариш, подруга; *статеві ролі* – дівчина, чоловік, жінка; *особистісні ролі* – особистість, індивідуальність, вільна людина; *нейтральні характеристики, особистісні риси*: нерозумна, спортивний здібна, наївна; *етнічно-національні та релігійні ролі* – українка, християнка.

Ієрархія ролей в якісному плані "Хто Я для інших" вибудована так (в порядку зменшення значущості): *особистісні ролі* – людина, особистість, індивідуальність, флегматик, холерик, сангвінік, інтроверт; *етнічно-національні ролі* – українка, патріот; релігія – християнка; *статеві ролі* – симпатична дівчина, майбутня дружина, мати;

міжособистісні ролі – чийсь сенс життя; чиясь радість; чийсь смуток; для когось приклад; нейтральні характеристики, особистісні риси – Вероніка, вихована. впевнена, справедлива.

Таким чином на першому місці для ідентифікації самих досліджуваних «Хто Я для себе» стоїть їх актуальна навчально-професійна діяльність і відповідний статус студента. Однак, оскільки вони часто відірвані від сім'ї (навчаються в іншому місті), то відчувають психологічну (емоційну) й, разом з тим, матеріальну залежність від неї та продовжують себе ідентифікувати з ролями, передусім, доньки і сина (друге місце за значущістю). Тісне спілкування у студентському колективі робить значущим міжособистісні ролі – дружба та товаришування. Статеві ролі не є такими актуальними, оскільки для самих досліджуваних вони є само собою зрозумілі – їх статева ідентифікація у старшому юнацькому віці, як правило, уже є чітко визначеною. Далі йдуть нейтральні характеристики та особистісні риси, які стосуються різних особистісних властивостей. Останнє місце займають етнічно-національні та релігійні ролі, оскільки для досліджуваних вони, на наш погляд, не є індивідуально й особистісно актуалізованими з точки зору їх повсякденної життєдіяльності.

Щодо презентації власної ідентичності «Хто Я для інших», то на першому місці за значущістю стоять особистісні ролі – особистість, індивідуальність, інтроверт, тип темпераменту, оскільки ми вважаємо, що вони їх по новому відкривають у процесі вивчення різних навчальних дисциплін, зокрема, психології, що співвідноситься з їх професійною роллю «Хто Я для себе» – студенти. На другому місці ідентичності «Хто Я для інших» за значущістю знаходяться етнічно-національні – українка, патріот та релігійні ролі – християнка, що визначається на наш погляд актуальністю даної проблематики у сьогоднішньому українському суспільстві, хоча і в першому, й у другому випадку в кількісних показниках така рольова ідентифікація не є вираженою.

Статеві ролі і в першому випадку ідентифікації «Хто Я для себе», і в другому «Хто Я для інших» посідають третє місце, представляючи, власне, одночасно й гендерний аспект соціалізації особистості, що є цілком закономірним у старшому юнацькому віці. Далі за значущістю йдуть міжособистісні ролі, які відображають, переважно, взаємодію досліджуваних з ровесниками та старшими і по статусу й по віку людьми. І останнє місце за значущістю тут займають нейтральні характеристики та особистісні риси.

Стосовно проблематики нашого дослідження, то загалом можна зазначити, що кількісний і якісний аналіз отриманих результатів дослідження дає можливість зробити висновок, що проєктивна методика «Хто я?» (авт. М. Кун і Т. Макпартленд) розроблена для вивчення установок стосовно на самого себе окремо не дає повної картини етнічно-національної ідентичності у старшому юнацькому віці і може бути використана лише у складі батареї інших більш валідних методик, спрямованих на вивчення етнічної самосвідомості. Разом з тим, вона дає можливість визначити актуальність питання щодо наявності на певному етапі суспільного розвитку підсвідомих етнічно-національних настанов у спрямованості особистості, у нашому випадку юнаків і дівчат старшого юнацького віку.

Наступна методика, результати якої ми представляємо нижче – "Модифікований семантичний диференціал оцінки результатів міжкультурної взаємодії". Відповідно до завдань, які вирішує методика досліджувані повинні були оцінити представників етнічно-національних групи (40 груп), свою етнічно-національну групу та себе як одного з представників цієї групи за пред'явленим набором якостей (15 якостей, що не містили

негативних характеристик груп) від 1 до 5 балів: 1 – відсутність якості; 5 – максимальна вираженість якості.

Далі узагальнено проаналізуємо отримані результати (називаємо перші 10-15 (залежно від якості) рангових позицій із 40 можливих (для інших народів в оцінках досліджуваних немає виражених відмінностей, що можливо пояснюється низькою інформованістю досліджуваних про особливості цих народів та повною відсутністю практичної взаємодії з ними). Зазначимо що представники певних народів за певними якостями можуть займати однакові рангові позиції). Так за першою якістю **«щедрість»** на перше місце досліджувані поставили українців (1 ранг); 2 ранг – Я- сам(а); далі у порядку спадання ідуть представники таких народів: американці, італійці, іспанці, білоруси, грузини, представники прибалтійських латино-американських народів. За якістю **«добрі»** показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – українці; 2 ранг – Я- сам(а); далі у порядку спадання - італійці, іспанці, поляки, індійці, представники прибалтійських народів (литовці, латиші, латвійці), грузини, вірмени, японці, англійці, французи. За якістю **«добрі»** вибори досліджуваних мають такі рангові позиції: (1 ранг) – українці; 2 ранг – Я- сам(а), а далі китайці, японці, англійці, поляки, словаки, індійці, євреї, арабські народи, латиноамериканські народи, африканські народи. За якістю **«доброзичливі»** на перше місце досліджувані поставили українців (1 ранг); 2 ранг – Я - сам(а); далі у порядку спадання ідуть представники таких народів: американці, японці, англійці, французи, італійці, іспанці, поляки, чехи, білоруси, грузини, вірмени, турки, прибалтійські народи, арабські народи, латиноамериканські народи. За якістю **«розумні»** показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – німці; 2 ранг – японці; далі у порядку спадання: англійці, українці, американці, євреї, білоруси, македонці, прибалтійські народи. За якістю **«практичні»** вибори досліджуваних мають такі рангові позиції: (1 ранг) – бельгійці; 2 ранг – німці, а далі японці, американці, китайці, українці, представники прибалтійських народів (литовці, латиші, латвійці). За якістю **«релігійні»** на перше місце досліджувані поставили українців (1 ранг); 2 ранг – євреї далі у порядку спадання ідуть представники таких народів: арабські народи, турки, білоруси, грузини, африканські народи. За якістю **«згуртовані»** показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – китайці; 2 ранг – українці; далі у порядку спадання: євреї, японці, американці, німці, англійці, грузини, арабські народи. За якістю **«працелюбні»** вибори досліджуваних мають такі рангові позиції: (1 ранг) – українці; 2 ранг – китайці, а далі японці, німці, англійці, поляки, чехи, словаки, білоруси, індійці, угорці, македонці, татари, прибалтійські народи. За якістю **«романтичні»** показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – французи; 2 ранг – Я сам(а); далі у порядку спадання: італійці, іспанці, латино-американські народи, американці, українці. За якістю **«відповідальні»** вибори досліджуваних мають такі рангові позиції: (1 ранг) – німці; 2 ранг – японці, а далі англійці, китайці, американці, Я – сам (а), вірмени, казахи, латвійці, поляки, словаки, українці, іспанці, італійці. За якістю **«веселі»** на перше місце досліджувані поставили українців (1 ранг); 2 ранг – Я-сам (а) далі у порядку спадання ідуть представники таких народів: білоруси, латиноамериканці, італійці, іспанці, американці, грузини, литовці, турки, молдавани, англійці. За якістю **«відкриті»** показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – українці; 2 ранг – італійці; далі у порядку спадання: Я-сам(а), американці, іспанці, бельгійці, французи, латиноамериканці, латвійці. За якістю **«терплячі»** вибори досліджуваних мають такі рангові позиції: (1 ранг) – українці; 2 ранг – китайці, а далі японці, англійці, бельгійці, угорці, чехи, хорвати,

білоруси, турки, молдавани, африканські народи, литовці, латвійці. І, нарешті, за якістю «**щирі**» показники за рангом розмістилися наступним чином: (1 ранг) – українці; 2 ранг – Я-сам(а); далі у порядку спадання: іспанці, італійці, французи американці, поляки, словаки, хорвати, латино-американські народи, африканські народи, литовці, латиші, вірмени.

Якісний аналіз отриманих результатів показує, що досліджувані певним чином співвідносять такі якості як духовність і релігійність, а прояви доброзичливості, також співвідносять з вихованістю і ввічливістю; якості розуму співвідносять з досягненнями у соціальній та матеріальній сферах, а також рівнем розвитку системи освіти у різних країнах. Добрими і щедрими вважають передусім ті народи, які найбільше допомагали Україні, особливо з початком на нашій території військових дій.

За переважною більшістю якостей 11 з 15 досліджувані ідентифікують себе з власним українським народом і ставлять на перші рангові позиції, що є на наш погляд цілком адекватним і власне правильним, бо ніхто не буде поважати і того народу, й тієї людини, які не поважають себе. Негативним, при цьому, ми вважаємо є те, що досліджувані не вважають українців відповідальними (власну відповідальність вони оцінюють вищим рангом). Це, ймовірно, викликано постійно критичною ситуацією в Україні, коли ми весь час чуємо про те як безвідповідальність чиновників різних ланок і сфер управління призводить до хаосу у країні, що не сприяє поступу в її розвитку.

Високий ранг згуртованості українців ми пояснюємо тим (як парадоксально це б не звучало на фоні розмов про розбрат), що саме звичайні люди (народ) згуртувалися і стали на захист Батьківщини і юнаки і дівчата це розуміють і наголошують на цьому у своїх відповідях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Застосування проективних методик, істотною ознакою яких є використання невизначених стимулів, які досліджувані можуть розвивати, доповнювати, інтерпретувати є досить ефективним методом аналізу певних аспектів самосвідомості особистості юнацького віку, зокрема й етнічної. Поєднання об'єктивних і суб'єктивних шкал вказує на визначені соціальні, сімейні, професійні, особистісні та міжособистісні, етнічно-національні ролі; виявляється також соціальна, особистісна та етнічна ідентичність, самоідентичність і багатство відтінків самопису. Проективна психодіагностика дає можливість визначити актуальність питання щодо наявності на певному етапі суспільного розвитку підсвідомих етнічно-національних настанов на міжкультурну взаємодію між різними народами (державами) та їх якісних особливостей у спрямованості особистості, у нашому випадку юнаків і дівчат старшого юнацького віку.

У наступних наших роботах ми проведемо порівняльний аналіз результатів дослідження проблеми розвитку етнічної самосвідомості в юнацькому віці отриманих різним діагностичним інструментарієм.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с. – (Мастера психологии).
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / І. Д. Бех // Наукове видання. К.: Либідь, 2006. – 272 с.
3. Берн Э. Трансактний аналіз в групі / Берн Э.; [пер. с англ.]. – М.: Лабиринт, 1994. –176 с.
4. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М. : Изд. Московскою Университета, 1982. – 200 с.
5. Божович Л. И. Особенности самосознания у подростков / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1955. - № 1. – С. 98-107.

6. Боришевский М. Й. Теоретические основы самосознания / М. Й. Боришевский // Психологические особенности самосознания подростка. – К.: Вища школа, 1980. – С. 5-38.
7. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія / І. С. Булах. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с. – С. 65.
8. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М.: Смысл, 2003. – С. 172.
9. Галян І. Психодіагностика / І.М. Галян // Навч. посібн. – К.: Академвидав, 2009. – 464 с.
10. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли./ Л. Н. Гумилев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. –495с.
11. Етимологічний словник української мови: В. 7 т. Том другий (Д-Копці) / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.), В.Т.Коломієць, О.Б.Ткаченко та ін. – К.: Наук. думка, 1985. – 460 с.
12. Карпенко З. С. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-модерністський проект / З.С. Карпенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либіть, 2006. – С. 157-176.
13. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с. – С. 332-333.
14. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, 2000. – С. 139.
15. Мухина В. С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизаций: XXI век личности / В. С. Мухина // Развитие личности. – 2002. - № 1. – С. 26.
16. Неймарк М. С. О соотношении осознаваемых и неосознаваемых мотивов в поведении / М. С. Неймарк // Вопросы психологии. – 1968. - № 5. – С. 15-21.
17. Новохатько А. Г. К проблеме соотношения образа и самосознания / А. Г. Новохатько // Вопросы психологии. – 1992. – №2. – С. 129-137.
18. Рубинштейн С. Л. Самосознание личности и ее жизненный путь//Основы общей психологии: в 2-х т./С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – . Т. 2. –1989. – 328с.
19. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
20. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості: становлення і розвиток в юнацькому віці: монографія/ Світлана Олексіївна Ставицька. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 727 с. – С.183-192.
21. Чамата П. Р. К вопросу о генезисе самосознания личности / П. Р. Чамата // Проблемы сознания: Материалы симпозиума (март-апрель 1966 г.) / Отв. ред. В.М. Банщиков. – М., 1966. – С. 228-239.
22. Чеснокова И. И. Особенности развития самосознания в онтогенезе / И. И. Чеснокова // Принцип развития в психологии. – М.: Наука, 1978. – С. 83-107; С. 316-337.
23. Шорохова Е. В. Проблема «Я» и самосознание / Е. В. Шорохова // Проблемы сознания: Материалы симпозиума (март – апрель 1966 г.) / Отв. ред. В.М. Банщиков. – М., 1966. – С. 217-227.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Ananев В. Н. О problemakh sovremennoho chelovekoznanija/ В. Н. Ananiev. – 2-е yzd. – SPb.: Pyter, 2001. – 272 s. – (Mastera psykhologyy).
2. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti / I. D. Bekh // Naukove vydannia. K.: Lybid, 2006. – 272 s.
3. Bern Э. Transaktnyy analiz v hruppe / Bern Э.; [per. s anhl.]. – М.: Labyrint, 1994. – 176 s.
4. Bodalev A. A. Vospriyatye u ponymanye cheloveka chelovekom / A. A. Bodalev. – М. : Yzd. Moskovskoiu Unyversyteta, 1982. – 200 s.
5. Bozhovych L. Y. Osobennosty samosoznaniya u подроstkov / L. Y. Bozhovych // Voprosy psykhologyy. – 1955. - № 1. – S. 98-107.
6. Boryshevskiy M. I. Teoretycheskiye osnovы samosoznaniya / M. I. Boryshevskiy // Psykhologicheskiye osobennosty samosoznaniya подроstka. – К.: Vyshcha shkola, 1980. – S. 5-38.
7. Bulakh I. S. Psykhologhiia osobystisnoho zrostannia pidlitka: Monohrafiia / I. S. Bulakh. – К.: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2003. – 340 s. – S. 65.
8. Vyhotskiy L. S. Psykhologhiya razvytiya cheloveka / L. S. Vyhotskiy. – М.: Smysl, 2003. – S. 172.
9. Halian I. Psykhodiahnostyka / I.M. Halian // Navch. posibn. – К.: Akademvydav, 2009. –464 s.

10. Humylev L.N. Этногенез у быосфера Zemly./ L. N. Humylev. – L.: Yzd-vo LNU, 1989. – 495s.
11. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: V. 7 t. Tom druhyi (D-Koptsi) / In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; Redkol. O. S. Melnychuk (holovnyi red.), V.T.Kolomiets, O.B.Tkachenko ta in. – K.: Nauk. dumka, 1985. – 460 s.
12. Karpenko Z. S. Kartohrafiia intehralnoi sub'iektnosti: post-modernistskyi proekt / Z.S. Karpenko // Liudyna. Sub'iekt. Vchynok: Filosofska-psykholohichni studii / Za zah. red. V. O. Tatenka. – K.: Lybit, 2006. – S. 157-176.
13. Kon Y. S. V poyskakh sebia. Lychnost y ee samosoznanye / Y. S. Kon. – M.: Polytyzdat, 1984. – 335 s. – S. 332-333.
14. Leontev A. N. Lektsyy po obshchei psykholohyy / A. N. Leontev. – M.: Smysl, 2000. – S. 139.
15. Mukhyna V. S. Lychnost v uslovyakh etnycheskoho vozrozhdenyia y stolknovenyia tsyvylyzatsyi: KhKhI vek lychnosty / V. S. Mukhyna // Razvytye lychnosty. – 2002. - № 1. – S. 26.
16. Neimark M. S. O sootnoshenyy osoznaemykh y neosoznaemykh motyvov v povedenyy / M. S. Neimark // Voprosy psykholohyy. – 1968. - № 5. – S. 15-21.
17. Novokhatko A. H. K probleme sootnoshenyy obraza y samosoznanyia / A. H. Novokhatko // Voprosy psykholohyy. – 1992. - №2. – S. 129-137.
18. Rubynshtein S. L. Samosoznanye lychnosty y ee zhyznennyy put//Osnovy obshchei psykholohyy: v 2-kh t./S. L. Rubynshtein. – M.: Pedahohyka, 1989. – . – T. 2. –1989. – 328s.
19. Spyrkyn A. H. Soznanye y samosoznanye / A. H. Spyrkyn. – M.: Polytyzdat, 1972. – 303 s. – S. 143.
20. Stavyska S. O. Dukhovna samosvidomist osobystosti: stanovlennia i rozvytok v yunatskomu vitsi: monohrafiia/ Svitlana Oleksiivna Stavyska. – K.: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2011. – 727 s. – S.183-192.
21. Chamata P. R. K voprosu o henezyse samosoznanyia lychnosty / P. R. Chamata // Problemy soznanyia: Materyaly sympozyuma (mart-aprel 1966 h.) / Otv. red. V.M. Banshchikov. – M., 1966. – S. 228-239.
22. Chesnokova Y. Y. Osobennosty razvytyia samosoznanyia v ontogeneze / Y. Y. Chesnokova // Prynysyp razvytyia v psykholohyy. – M.: Nauka, 1978. – S. 83-107; S. 316-337.
23. Shorokhova E. V. Problema «Ia» y samosoznanye / E. V. Shorokhova // Problemy soznanyia: Materyaly sympozyuma (mart – aprel 1966 h.) / Otv. red. V. M. Banshchikov. – M., 1966. – S. 217-227.

Gennadii S. Using projective techniques in the study ethnic consciousness of personality in older youthful age. Each study of consciousness at the theoretical level needs to be clarified the limits of its consideration. Our research concerning the study of the problem of ethnic self-consciousness in youthful age, in the context of globalization is a worldwide problem and important actualized in Ukraine in the context of the crisis of social phenomena, including those associated with military operations. At developmental and pedagogical psychology are widely used projective techniques, a substantial feature of which is use of indefinite incentives that may develop investigated, add to or interpret. The article presents the analysis of a problem the use of projective methods ("Who am I?" (M. Kuhn and T. Makpartlend) and "modified semantic differential evaluation of the results of intercultural interaction"), as an effective method of investigation of certain aspects of ethnic self-identity in older youthful age. The combination of objective and subjective scales (individual localized points) indicates a determined social, family, professional, personal and interpersonal, ethnic and national role; is manifested as social and personal self-identity and the richness of shades of self-description, including the study of ethnic identity cards.

In general, projective psycho diagnostics makes it possible to determine the relevance of questions about availability at a certain stage of social development subliminal ethnic national guidelines for intercultural interaction among different peoples (nations) and their quality orientation of the individual features in older youth age.

Key words: *projective techniques, ethnos, nation, ethnic consciousness, ethnicity, attitude, personality, older youthful age.*